

Glavni urednik

Zoran Hamović

Uređivački odbor

Tamara Džamonja Ignjatović (*urednica*)

Zorana Jolić Marjanović

Biljana Stanković

Marina Vicanović

Aleksandar Dimitrijević (*predsednik*)

Zoran Pavlović

Likovni urednik

Svetlana Volic

© Clio, 2025. Sva prava za izdanje na srpskom jeziku zadržana.

Ova publikacija, u celini ili delovima, ne sme se umnožavati, preštapavati, pohranjivati u memoriju kompjutera ili na bilo koji način prenositi – elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način – niti može na bilo koji način ili bilo kojim sredstvima biti distribuirana bez odobrenja izdavača.

Naslov originala

The Psychology of Friendship

Edited by Mahzad Hojjat and Anne Moyer

Copyright © Oxford University Press 2017

PSIHOLOGIJA PRIJATELJSTVA

priredile
Mazad Hodžat
En Mojer

Prevela sa engleskog: Indira Funduk

Beograd, 2025

SADRŽAJ

Predgovor.	9
---------------------------	----------

Vilijam K. Rolins

Uvod: Psihološki aspekti prijateljstva tokom života, postavke i odnosi	17
---	-----------

Mazad Hodžat i En Mojer

I deo

Prijateljstvo kroz ceo život

1. Prijateljstvo u detinjstvu i adolescenciji	23
--	-----------

Sintija A. Erdli i Helen Dž. Dej

2. Prijateljstvo u mladosti i srednjem odraslom dobu: Normativni obrasci i razlike u ličnosti.	46
---	-----------

*Kornelija Vrzus, Džulija Cimerman, Markus Mund
i Franc J. Nejer*

3. Interaktivni motivi i procesi u prijateljstvima u starosti . .	70
--	-----------

Rebeka G. Adams, Džulija Haman i Rouzmari Blizner

II deo

Ko su nam prijatelji?

4. Izlizani pojmovi o prijateljstvima „među istim polom“ i „među suprotnim polovima“.	97
--	-----------

Majkl Monsur

5. **Prijateljstva u zavisnosti od rase, etničke pripadnosti i seksualne orijentacije** 119
Suzan M. Rouz i Mišel M. Hospital
6. **Prijateljstvo i društveni mediji** 142
Endru M. Ledbeter
7. **Prijateljstvo i ljubav:
Sa stanovišta potreba i njihovog ispunjenja.** 165
Lora E. Vanderdrift, Kristofer R. Egnju i Ezgi Besikci
8. **Prijateljstvo među kolegama** 183
Rejčel L. Morison i Helena D. Kuper-Tomas
9. **Mentori kao prijatelji.** 206
Lora Gejl Lansford
10. **Životinje kao prijatelji: Socijalno-psihološke implikacije odnosa čovek – kućni ljubimac** 227
Alen Makonel, E. Pejđž Lojd i Tonja M. Bjukenan

III deo

PRIJATELJSTVO I KONFLIKTI

11. **Šta posle: Prijateljstvo posle završetka ljubavne veze** . . . 253
*Edi M. Klark, Prisila Fernandez, Abigejl L. Haris,
Mišel Hasan i Ketrin B. Votav*
12. **Transgresija, opraštanje i osveta u prijateljstvu** 277
Mazad Hodžat, Suzan D. Bun i Elizabet B. Lozano
13. **Takmičenje u prijateljstvu** 299
Dejvid R. Hibard i Gejl I. Volton

IV deo
DOBROBITI I NEGOVANJE PRIJATELJSTVA

14. Prijateljstvo i zdravlje	325
<i>Džulijana Holt-Lustand</i>	
15. Prijateljstvo i mentalno zdravlje	348
<i>Alan R. King, Tifani D. Rasel i Ejmi Č. Vit</i>	
16. Negovanje dugotrajnih prijateljstava	374
<i>Debra L. Osvald</i>	
17. Zaključak: Prijateljstvo: odjek, čestitke i druga razmišljanja	394
<i>Danijel Perlman</i>	
Autori	421
Indeks	425

PREDGOVOR

Prijateljstvo je opštepoznati pojam, poznat i bitan ljudima širom planete, kroz čitavu istoriju. Sposobnost da imamo prijatelje osnovna je ljudska karakteristika kao što su i porodična vezanost; romantična, bračna i seksualna ljubav; takmičenje i sukobljavanje (Brain, 1976). Još od vremena Aristotela, prijateljstvo se smatra osnovnim preduslovom za srećan život. Međutim, tek u poslednjih trideset pet godina znatno je razvijen naučni rad koji se bavio prijateljstvom kao posebnom kategorijom ljudskog iskustva, kognitivnim i moralnim razvojem, ličnim i socijalnim odnosom i komunikacionom, političkom aktivnošću i pristupanju raznim udruženjima (Rawlins, 2009). Uprkos i možda zbog takvog mesta u ljudskom životu, reč „prijateljstvo“ se odnosi na promenljiv, intelektualno zanimljiv, u stalnom razvoju i različito tumačen fenomen. U ovom predgovoru ću predstaviti zašto je prijateljstvo tako značajno, a ipak teško za proučavanje. Objasniću i zašto je u knjizi pred vama vredno prikazati sadašnji trenutak u priči koja nema kraj, kao i istraživanju prijateljstva.

Reči „prijatelj“ i „prijateljstvo“ koriste se kako bi opisale čitavu skalu ljudskih odnosa – od dugoročnih veza, koje karakterišu snažna osećanja i odanost, do tek stečenih poznanstava u baru ili na nekoj sportskoj utakmici, do učlanivanja u biblioteku, muzej ili pozorište. Ono što dalje komplikuje čitavu stvar, jeste to što je prijateljstvo jedinstveno po tome što nastaje kao slobodan odnos po svojim vlastitim pravilima između dve osobe, ili kao iskreno doživljena dimenzija drugih odnosa, kao što su prijateljstva među braćom i sestrama, supružnicima, roditeljima i decom, ili kolegama s posla. U ovim slučajevima prijateljstvo ne predstavlja neophodan deo odnosa; postoji bezbroj takvih odnosa koji ne podrazumevaju prijateljstvo. Reč je o dogovorenoj vezi među pojedincima koja uvek odražava zajedničke lične sklonosti i materijalne

sociokulturne mogućnosti. Ne možete na silu ostvariti ili zahtevati prijateljstvo koje će imati bilo kakvu suštinsku emocionalnu vrednost među ljudima; prijateljstvo može biti sprečavano, zabranjeno ili čak nezamislivo u određenim okolnostima. U međuvremenu, s brzim širenjem društvenih medija, oblici glagola i njihove primene „prijateljovati“ i „sprijateljiti se“ s nekim proširili su, neki bi rekli i razvodnili, značenje prijateljstva, o čemu ću sada govoriti.

Takva pomerena značenja, zajedno s promenljivošću prijateljstva i fleksibilnim uspehom ostvarivanja u novim društvenim okolnostima, doprinose tome da je izuzetno teško dati konačnu definiciju prijateljstva. I pored toga, predstavljam pet idealnih i tipičnih karakteristika za prepoznavanje prijateljstva u različitim okolnostima, koje su postavile osnovu za ovu knjigu (Rawlins, 1992, 2009). Sve ove osobine postoje u kontinuitetu u mnogobrojnim vrstama i stepenima prijateljstva. Prvo, i najvažnije, jeste da se prijateljstvo zasniva na *dobrovoljnoj* bazi. Ljudi sami biraju da nekoga smatraju za prijatelja i prema njemu se odnose kao prema prijatelju; prijateljstvo se ne može ostvariti pod prisilom. Ova dobrovoljna odluka razlikuje se od rodbinskih veza zasnovanim na krvnom srodstvu, od pravnih i verskih odobrenja braka, kao i ugovornih potvrda ekonomskih i drugih partnerstava. Dok sve pomenute veze, izuzev rodbinskih, mogu u početku uključiti svesni izbor, spoljni faktori odnosa održavaju tu vezu do trenutka i samo kada se preduzmu spoljašnje mere s ciljem prekida njegovog postojanja. Ima onih koji tvrde da ova karakteristika slobodnog izbora prijateljstva, povećava njegov moralni kvalitet, iako je zbog toga prijateljstvo veoma podložno spoljašnjim uticajima. Tokom života potreba čoveka da stupi u brak, da osnuje porodicu i/ili se zaposli, obično uzima prvenstvo nad potrebom za prijateljima – osim ukoliko ove druge veze ne uključuju i prijateljstvo kao dimenziju, što može predstavljati druge izazove. Postoji veliki rasporak u stepenu do kog je prijateljstvo slobodan izbor i stepena mere do koje ono ima funkciju u određenom društvenom kontekstu. Na primer, često je mudro sprijateljiti se s poslovnim partnerima ili je naizgled potrebno u specifičnim okolnostima postati prijatelj sa onima koji dele naš društveni položaj, privilegije ili nepravilike.

Drugo, prijateljstvo je *lični* odnos. Prijatelji smo s nekim zbog ličnih osobina te osobe, a ne samo zato što pripadamo određenom staležu ili

kategoriji. Ova činjenica da u prijateljstvu osobu posmatramo kao ličnost, ili da nam je bitna dobrobit druge strane smatra se osnovom pravg prijateljstva (Aristotle, 1980; Suttles, 1970). Ipak, istinita prijateljstva variraju u stepenu do koga ličnost osobe ima prvenstvo. Zapravo, možemo postati i ostati prijatelj s nekim zbog jedinstvenog oličjenja vrline ili posvećenosti društvenim pitanjima koje delimo s tom osobom.

Treće, prijateljstvo je *afektivna* veza – emocionalna povezanost. Brijemo o svojim prijateljima, prijaju nam, i možemo ih istinski voleti. Međutim, da ponovimo, dubina osećanja među prijateljima može se kretati tek od trenutne, opšte naklonosti pa do doživotne odanosti.

Četvrto, prijateljstvo je *uzajamni* odnos. Kao nezavisni odnos, prijateljstvo je po svojoj suštini relaciona veza; ostvaruje se i održava u komunikaciji i zajedničkim aktivnostima osoba koje pokazuju uzajamno poštovanje. Jednostrano doživljavanje prijateljstva predstavlja samo mogućnost prijateljstva. Ljudi ostaju prijatelji dokle god ispunjavaju međusobna očekivanja i standarde prihvatljivog ponašanja.

Peto, i poslednje, prijateljstvo teži ka ravnopravnom odnosu. Iako se prijatelji mogu razlikovati u ličnim osobinama i društvenom statusu, prijateljstvo uključuje identifikacione nivoe na kojima su prijatelji jednaki. Kao što je K. S. Luis (C. S. Lewis, 1960) napomenuo, prijateljstva se uvek „vrte oko nečeg“, što funkcioniše kao nivelator i predstavlja zajedničku pažnju i međusobnu odgovornost. Težnja ka jednakosti čini suštinski etički kvalitet prijateljstva. Kao takvo, počev od detinjstva, stvaranje prijatelja je način da se naučimo etičnosti, kao i da razumemo šta znači fer odnos i saradnja. Pitanja jednakosti i odnosa moći moraju biti rešena među prijateljima.

Aristotel (Aristotle, 1980) je jednom rekao da tamo gde su prijatelji, ne postoji potreba za pravednošću, ali da tamo gde je pravednost, i dalje postoji potreba za prijateljstvom. Pod tim je mislio da je pravednost ključna stvar koja se stalno mora pokazivati među prijateljima. Suprotno tome, formalna pravda često zahteva zanemarivanje pojedinosti u životu osobe kojoj se sudi, a koje prijatelji obično pažljivo uzimaju u obzir kada se procenjuju nečija dela. Ako prijateljstvo posmatramo kao svojevoljni, lični, afektivni, uzajamni odnos jednakih, prijatelji među sobom određuju moralna pravila, u okviru kulturnih i javnih moralnih principa koji uobličavaju njihove mogućnosti. Šta znači biti fer prema

prijateljima? Kako odlučujemo kojih standarda ćemo se držati u datim slučajevima – onih posebnih koje smo razvili, shodno specifičnim potrebama konkretnog prijateljstva ili konvencionalnih, društveno širih? Šta se dešava kada ne ispunimo očekivanja koja smo uspostavili bilo kao nepisano pravilo ili ono o kojem smo otvoreno razgovarali tokom druženja? Važno je napomenuti da smo mnoge od naših osnovnih pojmova o poštenju i socijalnoj pravdi stekli kroz druženje u detinjstvu i adolescenciji. Jedan od razloga za to leži u tome što su nam bliski prijatelji prve osobe u životu koje nemaju obavezu da brinu o nama. Prijatelji međusobno zadobijaju uzajamno poštovanje i razvijaju (pozitivne) emocije.

Naša iskustva u prijateljstvu odražavaju i utiču na to kako ćemo organizovati svoj život u egzistencijalnom, ličnom, društvenom, ljubavnom, porodičnom, poslovnom, religijskom i političkom životu. Sledstveno tome, naše učestvovanje u prijateljstvima takođe nudi određeni stepen slobode koji moramo tražiti u dobrovoljnim odnosima (ili dimenzijama odnosa) prihvatanja, brižnosti, korisnosti, zadovoljstva i dobrote, oblikovanih zadacima, izazovima i upravljanjem životnim okolnostima. Bez obzira na sve, prijateljevanje ostaje veoma podložno uticaju okolnosti pod kojima se razvija i načinu na koji je otpočeto.

Usled obostrane fleksibilnosti, relacijskog svojstva i osetljivosti na kontekstualne odrednice, razumevanje stvaranja, negovanja i psiholoških funkcija prijateljstva, navode nas da razmotrimo niz elemenata koji oblikuju ljudski život. Zbog uzajamne brige o dobrobiti i pravičnom ophođenju prema onom drugom, prijatelji su svesni da svako ima pravo učestvovanja u dobrovoljnim zajednicama. Kulturna hijerarhija dragocenih odnosa često na prvo mesto stavlja porodicu, brak i poslovne odnose nauštrb prijateljstva, čak iako, kao što smo rekli, prijateljstvo takođe može ili ne može biti shvaćeno kao dimenzija ovih veza. Postoje kulturno prihvatljive aktivnosti i osećanja u društvenom spektrumu odnosa i uloga, koje, zapravo, određuju ko o kome može da brine, do kog stepena i na koji način. Najznačajnije su društvene identifikacije koje utiču na proživljena iskustva i događaje u životu prijatelja, kao i podrška koju njihovo prijateljstvo dobija u određenom društvenom miljeu. Percepcije drugih, kao i samih prijatelja o određenim osobinama, uzrastu, etničkoj pripadnosti, polu, rasi, veri, seksualnoj orijentaciji i

socioekonomskom statusu, značajni su jer uobličavaju i odražavaju iskustva i mogućnosti prijateljstva. Moguće je da način na koji lični i politički prijatelji prepoznaju, razmišljaju i prolaze kroz takve socijalne identifikatore, pokazuje potencijale prijateljstva u oblikovanju sveta (Monsour, Rawlins, 2014; Rawlins, 2009). Međutim, delovanje povezano s ličnim identitetom takođe može otkriti načine na koje prijateljstvo ostaje bez ideala i postaje plen društvenih diktata.

Moramo se takođe pozabaviti međuodnosima u prijateljstvu u raznim životnim fazama. Važan društveni kognitivni razvoj i procene povezani su s prijateljstvom i vršnjačkim odnosima tokom detinjstva i adolescencije. Zrelo razumevanje prijateljstva ne može se razviti bez aktuelnog učestvovanja u prijateljstvima. Primetio sam da od kasne adolescencije pa nadalje, ljudi opisuju tri konstantna očekivanja od bliskog prijatelja kao nekog s kim se može razgovarati; kome se može obratiti za pomoć, podršku i brigu kad se pojavi potreba za tim; i da s prijateljem bude zabavno i prijatno (Rawlins, 1992). Dok ove osobine dobrih prijatelja ostaju iste, okolnosti, značaj i izazovi variraju tokom života. Kada neko počne na zreo način da shvata prijateljstvo i stekne komunikativne veštine potrebne za ostvarivanje prijateljstva, najuobičajeniji razlozi za prekid prijateljstva tokom života uključuju manje bitne faktore i odnose (Rawlins, 1992). Događaji kao što su venčanje ili razvod, zaposlenje ili gubitak posla, selidba, rađanje dece, prete da specifična prijateljstva stave u drugi plan. Tokom kasnijeg života, blisko prijateljstvo i druženje predstavljaju dragocen izvor životnog zadovoljstva i osećanja blagodeti, što se pozitivno odnosi na sveukupno zdravlje (Rawlins, 1992; Uchino, 2004). U međuvremenu, smrt prijatelja i smanjene mogućnosti za druženje povećavaju povode za tugovanje.

Verujemo da će ispunjenje ovakvih konstantnih i konzistentnih očekivanja tokom života ostati ključni pokazatelji bliskog prijateljstva – način da razlikujemo prave i lažne prijatelje. Možda suštinske karakteristike za definisanje i ostvarivanje prijateljstva evolviraju zajedno s kulturnim i zamišljenim uslovima za njegovo postizanje – počev od ranog detinjstva. U tom slučaju može se ispostaviti da su snažni moralni principi o prijateljstvu tek puka nostalgija i razlog za razočaranje u kontekstu sve većeg broja društvenih medija u ostvarenju prijateljstva nezavisno od vremena, udaljenosti ili fizičkog prisustva.

U današnje doba posrednih zamišljenih ili virtuelnih prijateljstava, zapitajmo se kako možemo uporediti takva prijateljstva s nekadašnjim načinom druženja, licem u lice (ili telefonom u realnom vremenu)? Društveni mediji su opipljivo promenili definicije i, konačno, uslove druženja. Koje su posledice primene glagola „friend“ od imenica „friend“ i „friendship“ i običaja da prihvatamo za prijatelja, klikćući „friend“ ili uklanjamo s liste prijatelja („unfriend“), drugo biće koje možda nikad nismo sreli uživo, a još manje u nečemu učestvovali zajedno tokom života? Ova praksa možda ukazuje na fluidnu i aktivnu prirodu prijateljstva, njegove promenljive, privremene, dijalektičke i neočekivane procese. Možda se sveobuhvatna kulturna osnova za prijateljstvo drastično premešta, tako što od imenice, koja označava izvesno trajanje, u glagol, čija upotreba zavisi od toga kako doživljavamo sadašnji trenutak. Moralna načela prijateljstva povezana su sa željom prijatelja da vode nesebičan i dobar život – kako bi ispunili obećanja utvrđena otpočinjanjem prijateljstva i našim izjavama o prijateljstvu. Moramo se prisetiti da ponuda prijateljstva tokom većeg dela zapisane istorije sadrži izjavu da smo onakvi kakvim se predstavljamo i da ćemo učiniti ono što kažemo da ćemo učiniti. Na svako značajno kršenje ovog obećanja tradicionalno se gleda s prezrenjem, kao na ponašanje prevrtljivog ili lažnog prijatelja.

Prijateljstva nisu uvek ružičasta, niti traju ili ne treba da traju doveka. Dugi niz godina tvrdio sam da prijateljstva uključuju unutrašnju dijalektičku tenziju koja ih pokreće i remeti (Rawlins, 1983, 1989). Dok smo neke od naših najradosnijih trenutaka doživeli upravo s prijateljima, neka od naših najbolnijih iskustava razočaranja ili čak izdaje, kada smo mislili da možemo da računamo na nekog, takođe su vezana za prijatelje. Zbog postavljenih standarda i snažnih pritisaka i potreba, u prijateljstvu se uvek može dogoditi konflikt. Naša idealna očekivanja od prijatelja, uslovljena konkretnim ograničenjima i uzajamnim dejstvom prijateljevanja s drugim ulogama i odnosima, mogu učiniti da prijateljstvo bude izuzetno podložno okolnostima. Kada se jednom ustanove u prijateljstvu, dragocenim pripisanim i stvarnim osobinama, mogu zapretiti rivalitet ili novi zahtevi. Dešavaju se greške, javljaju se lična i profesionalna takmičenja, a s njima i potreba za poređenjem i izjednačavanjem. Prijateljstvo može biti toliko komplikovano.

U svetlu ovih konceptualnih i suštinskih razmatranja s kojima se suočavaju naučnici koji proučavaju prijateljstvo, ova knjiga nudi potrebnu, sveobuhvatnu i tačnu sliku stanja društveno naučnog istraživanja psihologije prijateljstva u ovom trenutku. U osnovi, knjiga istražuje varijetete, tenzije i psihološke funkcije prijateljstva kao slobodnog odnosa i dimenzije drugih primarnih odnosa. Time se posebno bavi u poglavljima o prijateljstvu i ljubavnim odnosima, prijateljstvima s kolegama i ulozi prijateljstva u mentorstvu, kao i o pozitivnim efektima kada životinje doživljavamo kao prijatelje. Druga poglavlja bave se razvojnim pitanjima, izazovima i normativnim obrascima povezanim s prijateljstvima kroz čitav život, uključujući prijateljstva u detinjstvu i adolescenciji, kroz mladost i srednje doba i u starosti. Pored toga, razmatrani su i psihološki izazovi i dobrobiti prijateljstva u specifičnim prijateljstvima. Pojedina poglavlja posmatraju prijateljstvo i fizičko zdravlje, povezanost mentalnog zdravlja osobe i poteškoća i napora u održavanja najboljih prijateljstava i slučajeve dugovečnih prijateljstava. O mogućnostima konflikata u raznim oblicima i stepenima prijateljstva govori se u poglavljima koja se bave takmičenjem u prijateljstvu; greškama, izazovima i opraštanju u prijateljstvu; i o završetku ljubavnih odnosa u kojima je postojala i dimenzija prijateljstva. Zatim, u knjizi se nalazi poglavlje koje se bavi posledicama koje potencijalno menjaju čoveka, povezane s prijateljstvom i društvenim medijima koji bujaju. Druga poglavlja fokusiraju se na proučavanje krucijalnih implikacija društvenih određenja kao što su pol, seksualna orijentacija, rasa i etnicitet, koji utiču na naše razumevanje prijateljstva i učestvovanja u njemu.

Prijateljstvo ima mnogostruki psihološki značaj i tradicionalno se smatra nezamenljivim u životu pojedinca i njegove opšte dobrobiti. Imajući na umu postavljena i promenljiva dostignuća, istraživanje pojave novih vidova prijateljstva, iskustava, oblika i funkcija predstavlja imperativ. U tom smislu, poglavlja u okviru *Psihologije prijateljstva* predstavljaju značajan prikaz aktuelnih naučnih izučavanja koja se bave ovim osnovnim ljudskim odnosom.

Vilijam K. Rolins
Univerzitet Ohajo

Reference

- Aristotle. (1980). *The Nicomachean ethics* (D. Ross, Trans.). Oxford, UK : Oxford University Press.
- Brain, R. (1976). *Friends and lovers*. New York, NY: Basic Books.
- Lewis, C. S. (1960). *The four loves*. New York, NY: Harcourt Brace.
- Monsour, M., & Rawlins, W. K. (2014). Transitional identities and postmodern cross-gender friendships: An exploratory investigation. *Women and Language*, 37, 11–39.
- Rawlins, W. K. (1983). Negotiating close friendships: The dialectic of conjunctive freedoms. *Human Communication Research*, 9, 255–266.
- Rawlins, W. K. (1989). A dialectical analysis of the tensions, functions and strategic challenges of communication in young adult friendships. In J. A. Anderson (Ed.), *Communication Yearbook 12* (pp. 157–189). Newbury, CA: Sage.
- Rawlins, W. K. (1992). *Friendship matters: Communication, dialectics, and the life course*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Rawlins, W. K. (2009). *The compass of friendship: Narratives, identities, and dialogues*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Suttles, G. D. (1970). Friendship as a social institution. In G. J. McCall, M. McCall, N. K. Denzin, G. D. Suttles, & S. Kurth (Eds.), *Social relationships* (pp. 95–135). Chicago, IL: Aldine.
- Uchino, B. N. (2004). *Social support and physical health: Understanding the health consequences of relationships*. New Haven, CT: Yale University Press.

UVOD: PSIHOLOŠKI ASPEKTI PRIJATELJSTVA TOKOM ŽIVOTA, POSTAVKE I ODNOSI

Mazad Hodžat i En Mojer

Prijateljstva su važni, bliski odnosi, često ili potencijalno kroz ceo život, a koji su suštinski značajni za naše društveno, psihološko i fizičko blagostanje. Prijateljstvo među suizdavačima ove knjige dobar je primer dugog prijateljstva (preko dve decenije), koje je prošlo test vremena i prostora u smislu prostorne udaljenosti, a i dalje je čvrsto. Zanimljivo je da je naše prijateljstvo počelo na mentorskom programu na diplomskim studijama (videti deveto poglavlje), a naša prva saradnja bila je studija o prijateljstvu među suprotnim polovima (četvrto poglavlje). Ideja o našoj najnovijoj saradnji na ovoj knjizi, potekla je u neformalnom razgovoru o oblasti bliskih odnosa i kako se ono promenilo u poslednjih nekoliko godina. Dalje istraživanje potvrdilo je naše uverenje da, iako se proučavanje odnosa van rodbinskih i ljubavnih širi, nijedna naučna knjiga s posebnim fokusom na prijateljstvu nije napisana u poslednje vreme. Stoga je naš cilj u pisanju ove knjige bio da pružimo naučnu, multidisciplinarnu kompilaciju najnovijih istraživanja i teorija o prijateljstvu naučnika iz različitih disciplina i zemalja.

Ovu knjigu čine četiri dela i uvod. U uvodu Vilijam Rolins opisuje kako ovaj značajan odnos može biti težak za definisanje i izazovan za proučavanje zbog različitih značenja prijateljstva, načina uspostavljanja, pa čak i u svetlu društvenih zabrana. U Prvom delu poglavlja govore o tome kako se prijateljstvo razvija, menja i reaguje na određene ključne događaje u životu pojedinca. Erdli i Dej opisuju kako su prijateljstva, time što obezbeđuju druženje, samovrednovanje i bliskost, esencijalna za socioemocionalno prilagođavanje tokom detinjstva i adolescencije. Vrzus, Cimerman, Mund i Nejer ilustruju načine na koje se funkcije prijateljstva menjaju kad osoba dostigne mladost i srednje doba i kako

dobija nove uloge (to jest kad se zaposli, stupi u brak, postane roditelj) i kad pred njom stoje novi životni zadaci, kao i kakav je međusobni uticaj karaktera i prijateljstva. Adams, Haman i Blizner stavljaju naglasak na dinamičnom teoretskom okviru kako bi opisali prijateljstva među starijim osobama, pri čemu ponašanje pojedinca, kognitivne i afektivne karakteristike oblikuju obrasce prijateljstva koji su ugrađeni u strukturalni, kulturni, vremenski i prostorni kontekst.

Drugi deo istražuje s kim stupamo u prijateljski odnos. Monsur donosi najnoviji pristup izučavanju ove teme, koji se odnosi na dugoročno istraživanje i teoriju o prijateljstvu među istim i među različitim polom. On primećuje da je preveliko oslanjanje na koncept dva pola i biološki pol arbitrarno i ograničavajuće. Rouz i Hospital potom razmatraju ispitivanje koje se odnosi na facilitatore i prepreke u prijateljstvu u vidu razlike u rasi, narodnosti i seksualnoj orijentaciji. Ledbeter u pravo vreme donosi kratak pregled o tome kako je pojava društvenih medija ne samo promenila koncept prijateljstva već, moguće, i rekonfigurisala mreže prijateljstva i uticala na stanje njihovih korisnika. Vanderdrift, Egnju i Besikci opisuju načine na koje prijateljstvo u ljubavnoj vezi može ojačati njen kvalitet i kako ga ljudi različitim stilovima vezivanja, obrascima međuzavisnosti i kulture običaja mogu različito vrednovati i od njega imati koristi. U drugoj takvoj dvostranoj interakciji, Morison i Kuper-Tomas obrađuju kompleksnosti prijateljstava na radnom mestu, koja mogu varirati od običnih do veoma bliskih, i govore kolika je cena i korist od takvih prijateljstava. Slično, Lansfordova opisuje kako mentorstvo, instrumentalni odnos koji podrazumeva različitu poziciju moći, može prerasti u prijateljstvo i steći aspekte prijateljstva, istovremeno i dalje predstavljajući snažnu vezu različitu od prijateljstva. Makonelov, Lojdov i Bjukenanov doprinos knjizi leži u tvrdnji da, uprkos činjenici da naši odnosi s ljubimcima neminovno uključuju mnogo projekcije i antropomorfizam, interakcija čovek-životinja predstavlja važan socijalno-psihološki model koji nam govori o ljudskim očekivanjima, verovanjima da možemo da osetimo šta drugo biće misli i potrebama za društvenom pripadnošću.

Prijateljstva i odnosi koji ih uključuju mogu dosaditi i završiti se, a ova tamnija strana tema je trećeg dela. Klark, Fernandez, Haris, Hasan i Votav bave se faktorima koji određuju karakteristike prijateljstava

parova individua koje su ranije bile u braku ili se zabavljale, primećujući uticaj stvari kao što je društvena mreža* u kojoj se par kreće, individualne razlike u vezanosti i dobronamernim osećanjima, kao i situacione faktore kao što je prisustvo dece ili pojava novih ljubavnih partnera. S tim u vezi, Hodžat, Bun i Lozano istražuju važnu temu kao što je način na koji nas naši prijatelji, od kojih često zavisimo i duboko im verujemo, ipak mogu povrediti, uvrediti i izdati, i kako aspekti greške, konkretnih osoba ili prijateljstva određuju da li će iz toga proizaći opraštanje ili osveta. Hibard i Volton tvrde da takmičenje i rivalstvo mogu biti zdravi i potrebni u mnogim sportskim, društvenim ili profesionalnim kontekstima i okolnostima, i mogu biti važni u životu, ali njihova agresivna i sebična priroda može predstavljati i pretnju po kvalitet prijateljstva.

Kakve specifične koristi može doneti prijateljstvo i kako održavamo prijateljstvo kada jednom započne? Ovo su pitanja kojima se bavimo u četvrtom delu. Holt-Lunstad istražuje na koje načine deluju bihejvistička i biološka svojstva koja kroz lekovite efekte prijateljstva utiču na razbolevanje i smrtnost. U Kingovom poglavlju naglašava se uzajamni uticaj prijateljstva i mentalnog zdravlja. Autor predstavlja povezanost negovanja bliskih prijateljskih i psihijatrijske dijagnoze i načine na koji skup određenih simptoma predstavlja mogući rizik na destabilizovanje prijateljstva, kao i bitnu mrežu socijalne podrške koja deluje na uspešnu adaptaciju na životni stres. Kao dobrovoljni odnos, prijateljstvo je podložno propadanju. Osvald opisuje kako podrška, pozitivnost, otvorenost i interakcija, kao i druge karakteristike prijateljstva doprinose njegovoj dugovečnosti.

U zaključku knjige, Perlman umešno sažima važna pitanja i bitne teme iz svih poglavlja. Štaviše, u inovativnom pristupu, on kritički procenjuje doprinose ovoj knjizi tako što daje osvrt na istoriju proučavanja u ovoj oblasti, prikazujući podatke o savremenim naučnim razmišljanjima o prijateljstvu. Takođe nam preporučuje buduće smernice koje su potrebne kako bi se ova naučna oblast unapredila.

Ova knjiga može se koristiti kao primarni ili sekundarni izvor, na naprednim studentskim ili postdiplomskim seminarima iz različitih

* Društvena mreža, ili socijalna mreža, društvena struktura pojedinaca, koje povezuju slične vrednosti. – *Prim. prev.*

područja, uključujući psihologiju, savetovanje, socijalni rad, studije komunikacije, porodične studije, bračne i porodične terapije, nege bolesnika i druge oblasti, ali i ne ograničavajući se samo na njih.

Zahvalni smo Ebi Gros, Suzan Voker i Kortni Makarol iz Izdavačkog odeljenja Univerziteta Oksford na njihovoj pomoći u oblikovanju sadržaja i organizacije knjige, i pripremi za štampu. Takođe bismo želeli da se zahvalimo našim odsecima na Univerzitetu Masačusets u Dartmutu (Hodžat) i Univerzitetu Stouni Bruk (Moyer) na obezbeđivanju potrebnog vremena i sredstava za rad na ovoj knjizi.

Ideje koje su izneli saradnici bile su promišljene, duboke i uzbudljive i predstavljene su kroz naučno i stručno znanje iz njihovih oblasti delovanja. Nadamo se da će ove ideje podstaći druge naučnike na dalje razmišljanje i istraživanje jednog od ljudskih najosnovnijih i najrazvijenijih odnosa.

I

PRIJATELJSTVO KROZ CEO ŽIVOT

1

PRIJATELJSTVO U DETINJSTVU I ADOLESCENCIJI

Sintija A. Erdli i Helen Dž. Dej

Odnosi dece s vršnjacima u detinjstvu igraju ključnu ulogu u psihološkom prilagođavanju (Parker, Asher, 1987). Rana istraživanja o odnosima dece istog uzrasta prvenstveno su bila usredsređena na značaj prihvatanja ostale dece ili na to koliko grupa prihvata pojedinca. Proteklih decenija, međutim, veća pažnja usmerava se na ulogu prijateljstva, definisanog kao bliski, uzajamni odnos dve jedinke (Hartup, 1996). Vršnjačko prihvatanje i prijateljstvo su povezani: na primer, bolje prihvaćena deca će imati više prijatelja (Nangle, Erdley, Newman, Mason, Carpenter, 2003). U svakom slučaju, ovi aspekti iskustva sa svojom generacijom na jedinstveni način doprinose prilagođavanju dece (Parker, Asher, 1993).

Prijateljstvo se razlikuje od ostalih međuljudskih odnosa. Metaanaliza, koju su uradili Njukomb i Bagvel (Newcomb, Bagwell, 1995) otkrila je načine na koje se interakcije dece s prijateljima razlikuju u odnosu na one koji im nisu prijatelji. Iako su deca jednako sklona da ulaze u sukob s prijateljima kao i sa onima koji im to nisu, razrešenje konflikta se razlikuje. Prijatelji češće pribegavaju razjašnjenjima i više razmišljaju o tome da sačuvaju prijateljstvo, dok se sa ostalima čvrsto drže svog stava ili se trude da nametnu svoju volju, što rezultira manje pravednim ishodom. Pored toga, prijateljstvo karakteriše veća ravnopravnost, manje izraženo nadmetanje i dominacija, u poređenju odnosa sa ostalim ljudima. I konačno, prijatelji su obično slični po različitim demografskim osobinama i po ponašanju, uključujući starosno doba, rasu, odnos prema školi i nedoličnom ponašanju (Boivin, Vitaro, 1995; Dishion, Andrews, Crosby, 1995). Ova sličnost u osobinama, označena kao homofilija, zaista igra važnu ulogu kada deca i adolescenti biraju prijatelje (Dishion et al., 1995). Štaviše, tokom procesa socijalizacije, prijatelji s vremenom postaju sve sličniji međusobno (Dishion, Spracklen, Andrews, Patterson, 1996; Giletta et al., 2011).

Ovo poglavlje počinjemo razgovorom o teoretskom pristupu koji pomaže da se objasni zašto je prijateljstvo toliko važno u životu dece i adolescenata. Potom ćemo opisati različite funkcije koje prijatelji imaju, sa osvrtom na rodne i razvojne razlike. Nakon što predstavimo metode procene prijateljskih odnosa, prikazaćemo ukratko istraživanje o posledicama loših iskustava na socio-emocionalno prilagođavanje dece i adolescenata. Potom sledi prikaz procesa koji mogu doprineti negativnim ishodima, uključujući jačanje delinkventnog ponašanja ili simptoma depresije. Na kraju poglavlja iznosimo sugestije za smernice u budućim istraživanjima, naglašavajući značaj intervencije.

TEORETSKI PRISTUP OBJAŠNJENJU ZNAČAJA PRIJATELJSTVA

Salivan (Sullivan, 1953) je predložio prvu značajniju teoriju koja je pokušala da objasni zašto su iskustva u prijateljstvu vršnjaka povezana s njihovim prilagođavanjem. Ukratko, Salivan je tvrdio da se, u različitim periodima u razvoju, javljaju specifične potrebe koje se odnose na komunikaciju i da se te potrebe najbolje zadovoljavaju u određenim društvenim odnosima. U najmlađem uzrastu (do dve godine), najsnažnija je potreba za nežnošću, koju zadovoljavaju roditelji. Druženje postaje ključna potreba u detinjstvu (od druge do šeste godine), a takođe i nju podmiruju roditelji. Salivan je smatrao da je u uzrastu od šeste do devete godine najviše naglašena potreba za prihvatanjem i da vršnjaci postaju bitan deo života, iako i roditelji mogu zadovoljiti ovu potrebu. S početkom predadolescentnog doba (od devete do dvanaeste godine) javlja se potreba za bliskošću koju prvenstveno zadovoljavaju vršnjaci istog pola, koji takođe igraju ključnu ulogu i u zadovoljavanju ostalih društvenih potreba, kao što je želja za prihvatanjem i druženjem. Konačno, tokom adolescencije (od dvanaeste do šesnaeste godine) rađa se potreba za seksualnošću i nju obično zadovoljavaju vršnjaci suprotnog pola, koji isto tako imaju ulogu i u drugim društvenim potrebama. Prema Salivanovoj teoriji, prijateljstvo postaje izuzetno važno u dobu predadolescencije. U skladu s tim, Ferman i Burmester (Furman, Buhrmester, 1992) su došli do zaključka da tokom adolescencije bliski

prijatelji postaju prvenstveni izvor društvene podrške i nadmašuju roditelje kao izvor društvene podrške.

FUNKCIJE PRIJATELJSTVA

Tokom detinjstva i adolescencije, prijatelji ispunjavaju niz bitnih funkcija koje doprinose pozitivnom socio-emocionalnom prilagođavanju. Osnovna funkcija prijateljstva leži u *druženju*. Bliski prijatelji često provode vreme zajedno u obostrano prijatnim aktivnostima i do rane adolescencije, vršnjaci istog pola predstavljaju veći izvor druženja od roditelja (Buhrmester, Furman, 1987). Prijatelji često obezbeđuju *konkretnu pomoć* i deca očekuju da će im prijatelji više pomoći od poznanika (Furman, Bierman, 1984). Pored toga, prijatelji obično nude osećaj *pouzdanog savezništva* što znači da su odani i uvek tu kad zatrebaju. Imati prijatelja na koga možeš da se osloniš doprinosi osećanju sigurnosti i štiti od napetosti i osećanja ranjivosti (Furman, Robbins, 1985). Time što pružaju utehu i podršku jedno drugom, prijatelji su isto tako važni izvori *duševne hrane*. Osim toga, kad vas vršnjak odabere za prijatelja, to izaziva osećaj *da vredite*, i kazuje vam da podržava vaše sposobnosti i principe. Nadalje, bliska prijateljstva su važan izvor *naklonosti*. Ferman i Robins (Furman, Robbins, 1985) ustanovili su da preadolescenti i adolescenti doživljavaju snažnija pozitivna osećanja u prijateljstvu nego u drugim odnosima s vršnjacima. Dvojica naučnika određuju tu razliku u intenzitetu kao razliku između ljubavi i dopadanja. Na kraju, prijatelji igraju ključnu ulogu u doživljaju *bliskosti*, budući da je nivo otvorenosti viši s bliskim prijateljima nego s drugim vršnjacima.

Istraživanje je dosledno ukazalo da prijateljstva među devojkicama, u poređenju s prijateljstvima među dečacima, karakteriše veća razmena emocija. Devojčice su više govorile o emocionalnoj podršci i bliskosti u međusobnim odnosima (Rudolph, Ledd, Dinella, 2007) i da mnogo više razgovaraju i poveravaju se (Rose, 2002). Potom, devojčice osećaju veću naklonost i podršku (Parker, Asher, 1993). Sve u svemu, u poređenju s dečacima, devojčice se više oslanjaju na svoja prijateljstva kao na izvor stvaranja slike o sebi (Rose, Rudolph, 2006).

Ove razlike u odnosima u zavisnosti od pola javljaju se tokom završnih godina osnovne škole. U ranom detinjstvu, dečaci i devojčice slično razmišljaju kad je reč o bliskosti, ali devojčice preadolescenti više od dečaka ocenjuju da su njihovi prijateljski odnosi prisniji. Različit odnos prema prijateljstvu u zavisnosti od pola postaje još naglašeniji u periodu adolescencije (Buhrmester, Furman, 1987). Interesantno, u ranoj adolescenciji oba pola su manje prisni u druženju sa suprotnim polom, što se menja u kasnijoj adolescenciji, pri čemu devojčice misle da je bliskost u tim odnosima ista i sa istim i sa suprotnim polom, dok dečaci vide odnos sa suprotnim polom kao intimniji nego sa istim polom (Reissman, 1990).

PROCENJIVANJE PRIJATELJSTVA

U istraživanju prijateljstva među decom posmatrani su višestruki aspekti prijateljstva, uključujući i to da li dete ima prijatelja, koliko prijatelja ima, kvalitet tih prijateljstava i ličnost prijatelja (Hartup, 1996). Ako se uzme da je suština prijateljstva uzajamnost, utvrđivanje da li je reč zaista o prijateljstvu obično podrazumeva da li dva deteta gaje pozitivna osećanja jedno prema drugom. Da bi se procenila ova osećanja, koriste se sociometrijska merenja, koja podrazumevaju označavanje prijatelja (npr. označavanje nekog druga kao najboljeg prijatelja ili najsimpatičnijeg vršnjaka) i/ili rangiranje (npr. koliko deca vole da se igraju sa određenim vršnjakom). Istraživači su koristili ovakva merenja u različitim kombinacijama kako bi identifikovali prijateljstva dve jedinice – dijade. Opšta definicija podrazumeva da se obe strane smatraju prijateljem (npr. Parker, Asher, 1993). Za druge definicije potrebno je i označavanje i rangiranje, na primer kada najmanje jedno dete označi drugo i da oba visoko rangiraju jedno drugo (npr. Berndt, Perry, 1986). Poredeći različite operativne definicije prijateljstva, Erdli, Nangl i Gold (Erdley, Nangle, Gold, 1988) otkrili su da definicija koja zahteva uzajamno pozitivno određivanje najviše ograničava, budući da identifikuje manje prijateljskih dijada, dok su definicije koje koriste rangiranje mnogo blaže, budući da identifikuju više prijateljskih dijada. Erdli i kolege (Erdley et al., 1998) ustanovili su da se definicija koja zahteva uzajamno pozitivno

određivanje kao prijatelja, odnosi na prijateljstva koja su kvalitativno različita. To znači da su ova prijateljstva verovatno najbolja, dok se upotrebom blažih definicija za neko prijateljstvo može reći da je „dobro“, u kom se članovi dijade dopadaju jedno drugom, što ne mora da znači i da jedno drugo vide kao bliske prijatelje. Bitno je da kažemo da su mnoge studije u kojima se koristilo pozitivno određivanje ograničavale decu da odrede maksimalan broj vršnjaka, obično tri (npr., Nangle et al., 2003). Međutim, nedavno istraživanje ukazalo je da je mnogo pouzdanije kada se deca ne ograničavaju u određivanju broja prijatelja (Marks, Babcock, Cillessen, Crick, 2012). Dopuštanje neograničenog imenovanja prijatelja posebno se preporučuje prilikom procenjivanja postojanja prijateljstva kod adolescenata, budući da je referentna grupa vršnjaka u osnovnoj i srednjoj školi uglavnom veća (Cillessen, 2009).

Pored procene da li je reč o prijateljstvu, važno je odrediti i kvalitet prijateljstva ili stepen do kog prijateljstvo ispunjava ključne zahteve (Bukowski, Hoza, 1989). Postoji nekoliko načina merenja kvaliteta prijateljstva, prilikom kojih ispitanik obično ocenjuje konkretno prijateljstvo okarakterisano kao uzajamno. Ova merenja, kao što je Upitnik o kvalitetu prijateljstva (Parker, Asher, 1993) i Skala kvaliteta prijateljstva (Bukowski, Hoza, Boivin, 1994), traže od dece da rangiraju i pozitivne (npr. druženje, potvrdu, bliskost) i negativne (npr. učestalost sukoba) aspekte u međusobnom odnosu. Adolescentima se uglavnom daje Upitnik o mreži odnosa* (NRI; Furman, Buhrmester, 1985, 1992), zbog procene pozitivnih i negativnih elemenata prijateljstva. Jedna od kritika ovakvih merenja odnosi se na njihovu ograničenost u određivanju negativnih aspekata prijateljstva. Zbog toga su Ferman i Burmester razvili novu verziju NRI – Tumačenje kvaliteta odnosa** (NRI-RQV; Furman i Buhrmester, 2009). Ovo revidirano merenje uključuje raznovrsnije mogućnosti rangiranja negativnih faktora, kao što su sukobi, kritikovanje, dominacija, odbacivanje i pritisak.

* Network of Relationships Inventory, skr. NRI. – *Prim. prev.*

** Relationship Qualities Version, skr. NRI-RQV. – *Prim. prev.*

POSLEDICE POVEZANE SA ISKUSTVIMA U PRIJATELJSTVU

Imajući na umu bitne funkcije koje prijateljstva mogu imati u zdravom razvoju dece i adolescenata, ne iznenađuje što su oni koji nemaju prijatelje, ili imaju loša iskustva s prijateljima, prijemčivi za različite negativne ishode. Istraživači su pratili načine na koje se iskustva u prijateljstvu odnose na mnogobrojne aspekte socio-emocionalnog prilagođavanja, uključujući usamljenost, depresiju, anksioznost i samopouzdanje, kao i na to kako deca izlaze na kraj s vršnjačkim nasiljem i kako funkcionišu u školi.

Usamljenost

Osnovno istraživanje povezanosti iskustava u odnosima sa istim uzrastom i usamljenosti, bilo je usredsređeno na razlike u usamljenosti na koju utiče prihvaćenost u vršnjačkoj grupi. Ove studije uporno su ukazivale da su deca koju vršnjačka grupa odbacuje bila najviše, a deca popularna među vršnjacima, najmanje usamljena (videti Asher, Parkhurst, Hymel, Williams, 1990). Nedavno izučavanje otkrilo je da su iskustva u prijateljstvu povezana s predikcijom usamljenosti, na koju ne utiče prihvaćenost u grupi. Na primer, predškolci koje drugovi odbacuju, ali imaju stabilna uzajamna prijateljstva, manje su usamljeni od njihovih odbačenih vršnjaka koji nemaju prijatelja (Sanderson, Siegal, 1995). Slično tome, đaci u osnovnoj školi koji imaju prijatelje manje su usamljeni od onih koji ih nemaju, bez obzira na nivo prihvatanja. Međutim, čak i među decom koja imaju prijatelje, niži kvalitet prijateljstva povezan je s većom usamljenošću (Parker, Asher, 1993).

Nangl i kolege (Nangle et al., 2003) proširili su ispitivanje prijateljstva i usamljenosti tako što su razmatrali i kvalitet i kvantitet najboljih i dobrih prijatelja među osnovcima. Rezultati su otkrili da prijateljstvo direktno predviđa usamljenost, ali da to nije slučaj s prihvatanjem vršnjaka. Umesto toga, prihvatanje među vršnjacima predviđalo je usamljenost jedino kroz svoju povezanost s prijateljstvom. Pokazalo se da prijateljstvo igra bitniju ulogu od prihvatanja među vršnjacima u predviđanju usamljenosti kod dece. Bez obzira na to, trebalo bi reći da

će deca koja su više prihvaćena verovatno imati prijatelje i kvalitetnija prijateljstva (Parker, Asher, 1993). Stoga se čini da je to putanja na kojoj veće prihvatanje kod vršnjaka povećava verovatnoću kod dece da će razviti više prijateljstava koja su kvalitetna, a to zauzvrat pomaže da se deca zaštite od usamljenosti (Nangle et al., 2003). Treba naglasiti da longitudinalna israživanja pokazuju da kvantitet i kvalitet prijateljstava u srednjem periodu detinjstva pokazuju da li će neko biti usamljen u ranoj adolescenciji (Zhou, Zhao, Sun, Ding, 2006).

Depresija

Mnoge studije otkrile su da deca s manje kvalitetnim prijateljstvima više govore o depresivnim simptomima (npr., La Greca, Harrison, 2005; Predy, Fite, 2012). Uprkos ovoj jasno utvrđenoj vezi, te varijable su obično ispitivane istovremeno, ograničavajući zaključivanje o međusobnoj uzročnosti. Nekoliko nedavnih istraživanja odnosilo se na odnose iskustava u prijateljstvu i simptome depresije, koristeći longitudinalni model, pri čemu su rezultati pokazivali da simptomi depresije doprinose negativnijim iskustvima u prijateljstvu. Rudolf, Lad i Dinela (Rudolph, Ladd, Dinella, 2007) su pratili decu od trećeg do šestog razreda i otkrili da su i rani simptomi depresije i posebno akumulacija simptoma od trećeg do petog razreda, predviđali smanjenje broja uzajamnih prijateljstava, kao i nedovoljno pozitivno mišljenje o kvalitetu prijateljstva. Ovi rezultati su posmatrani samo među devojkama, možda zato što, u poređenju s prijateljstvima među dečacima, devojčice ulažu više emocija i može biti veoma teško da depresivna osoba, individua pruži emocionalnu podršku koju devojčice očekuju u svojim prijateljstvima. Posmatrajući učenike od šestog do osmog razreda, Prinstein, Boreli, Čija, Sajmon i Ejkins (Prinstein, Borelli, Cheah, Simon, Aikins, 2005) otkrili su da su, i kod dečaka i kod devojčica, simptomi depresije povezani s manjom stabilnošću u uzajamnim prijateljstvima i da su adolescenti više govorili o negativnim stranama prijateljstva tokom jedanaestomesečnog perioda. Do sličnih rezultata došli su Openhajmer i Hankin (Oppenheimer, Hankin, 2011), koji su ispitivali kratkoročnu longitudinalnu i dvosmernu povezanost između simptoma depresije i

kvaliteta prijateljstva među adolescentima (od šestog razreda osnovne do drugog razreda srednje škole). Simptomi depresije ukazivali su na povećanje negativnih i smanjenje pozitivnih osobina prijateljstva tokom petonedelnog perioda, ali pozitivne i negativne osobine nisu predviđale uvećanje depresivnih simptoma. Sveukupno, ove longitudinalne studije govore o silaznoj spirali, pri čemu simptomi depresije doprinose poteškoćama u prijateljstvima. Međutim, takođe izgleda verovatno da slab kvalitet prijateljstva govori o kasnijim simptomima depresije, zbog čega bi buduća istraživanja trebalo da ispituju duže vremenske periode.

Interesantno, nedavno istraživanje bavilo se značajem prijateljevanja kod dece kod koje postoji visok rizik da će se razviti depresija. Istraživanje koje su sprovedi Brendgen i dr. (Brendgen et al., 2013), a koje je uključilo monozigotne i istopolne dizigotne parove blizanaca, pokazalo je da pozitivna iskustva u prijateljstvu pomažu da se zaštite polaznici četvrtog razreda, koji su genetski osetljivi na depresiju, da se kod njih ne razviju simptomi depresije. Posebno su devojčice, koje su imale bar jednu blisku drugaricu, manje pokazivale simptome depresije, a taj zaštitni efekat bio je najjači među genetski najosetljivijima. Suprotno tome, dečaci su imali koristi od prijateljstava bez obzira na genetski rizik, iako je ta korist bila manja nego kod devojčica. Ovi rezultati podudaraju se sa otkrićem da, u poređenju s dečacima, devojčice izvlače veću emocionalnu podršku u svojim prijateljstvima (Rose, Rudolph, 2006). Rezultati Brendgenove studije (Brendgen, 2013) ističu značaj učenja veština socijalne interakcije koje dovode do kvalitetnijih prijateljstava i pomažu u sprečavanju nastanka simptoma depresije kod rizične dece. Iako još nije ispitano, možda je uticaj prijatelja u zaštiti genetski osetljivih pojedinaca na depresiju još snažniji u adolescenciji, imajući na umu sve veći značaj prijateljstva tokom razvoja (Buhrmester, 1990).

Anksioznost

Teškoće u prijateljstvima takođe su povezane sa osećanjem anksioznosti (videti Kingery, Erdley, Marshal, Whitaker, Reuter, 2010). Deca s većom anksioznošću imala su manje prijatelja, iako i oni, kao i njihovi

vršnjaci, verovatno imaju najboljeg prijatelja (Scharfstein, Alfano, Beidel, Wong, 2011). Ipak, verovatno će i prijatelji dece s genetskim predispozicijama za anksioznost i sami biti anksiozni, a druženje sa anksioznim prijateljima povezano je sa izraženijim simptomima anksioznosti (Poirier et al., 2015).

Sveukupni niži kvalitet prijateljstva povezan je s većim stepenom anksioznosti, s tim što je ova povezanost snažnija kod devojčica, nego kod dečaka (La Greca, Lopez, 1998). Longitudinalno istraživanje koje je pratilo adolescente tokom školske godine ukazalo je na recipročni odnos između kvaliteta prijateljstva i anksioznosti, pri čemu kvalitetnije prijateljstvo ukazuje na smanjenu anksioznost nekoliko meseci kasnije, dok veća anksioznost predviđa niži kvalitet prijateljstva tokom vremena (Vernberg, Abwender, Ewel, Beery, 1992). Novije studije pokazale su značaj odvojenog posmatranja negativnih i pozitivnih osobina prijateljstva. Negativnije osobine (npr., konflikti) povezane su s povišenom anksioznošću i kod dece i kod adolescenata. Manjak pozitivnih osobina (npr. intimnosti) povezan je s većom anksioznošću kod adolescenata, a kod devojčica jedino među decom (Greko, Morris, 2005, La Greca, Harrison, 2005). Zato prijateljstva s većim pozitivnim osobinama obezbeđuju odbranu od anksioznosti među devojčicama u srednjem periodu detinjstva, a kod dečaka tek u adolescenciji, što možda odražava razlike u polu i razvoju (Rose, Rudolph, 2006). Puno negativnih osobina prijateljstva, međutim, u svakom slučaju su povezana sa anksioznošću. Poarije i kolege (Poirier et al., 2015) su posmatrali povećani rizik od simptoma anksioznosti kod najboljih prijatelja samo kada se negativne osobine prijateljstva doživljavaju kao ozbiljne. To govori da je posebno važno naučiti veštinu razrešavanja konflikata, kako bi se smanjila negativna iskustva i smanjila verovatnoća za pojavu simptoma anksioznosti.

Samopouzdanje

Budući da funkcija prijateljstva uključuje vrednovanje i emocionalnu podršku, ne iznenađuje što deca koja imaju prijatelje, a posebno visokokvalitetna prijateljstva, osećaju veće samopouzdanje. Zanimljivo je da su Franko i Levit (Franco, Levitt, 1998) otkrili da je na uzorku dece u

srednjem dobu detinjstva, kvalitet prijateljstva više doprinosio samopouzdanju nego porodica. Ovo je verovatno zašto što se prijateljstva zasnivaju na dobrovoljnoj bazi jednakih koji utiču na osećaj da smo cenjeni kao pojedinci, dok se podrška porodice može doživljavati kao obavezna.

U skladu sa Salivanovom (Sullivan, 1953) teorijom, i prihvatanje vršnjaka i prijateljstvo značajno ukazuju na samopouzdanje u srednjem periodu detinjstva (Vandell, Hembree, 1994), ali je u adolescenciji prijateljstvo veći prediktor samopouzdanja od prihvatanja vršnjačke grupe (Bishop, Inderbitzen, 1995). Takođe pokazujući da prijateljstva dobijaju na značaju u adolescenciji, Burmester (Burmester, 1990) je došao do zaključka da prijateljska intima više govori o samopouzdanju kod adolescenata, nego u pretpubertetskom dobu. Adolescenti koji imaju podršku u prijateljima govore o većem samopouzdanju na polju društvenja, ponašanja i učenja, dok oni s negativnim iskustvima u prijateljstvu vide svoje ponašanje kao manje podobno i manje su zadovoljni sobom (Keefe, Berndt, 1996). Ako govorimo o broju prijatelja, adolescenti koji imaju najmanje jednog najboljeg prijatelja u uzajamnom prijateljstvu, imaju veće samopouzdanje od onih koji nemaju najboljeg prijatelja. Takođe, ne postoji kumulativan efekat broja prijatelja na samopouzdanje (Bishop, Inderbitzen, 1995). Ove studije ne pružaju nam uvid koji se odnosi na usmerenost efekata. Iako deluje verovatno da prava prijateljstva povećavaju samopouzdanje, isto tako je moguće da su oni s većim samopouzdanjem sposobniji da uspostave prijateljstva većeg kvaliteta, mada je najverovatnije da je reč o recipročnom procesu.

Vršnjačko nasilje

Prijatelji igraju važnu ulogu u smanjenju prilika da neko bude maltretiran među vršnjacima, kao i da bude žrtva zlostavljanja. Za decu koja imaju prijatelje manje su šanse da postanu žrtve i ređe su predmet viktimizacije tokom školske godine (Hodges, Boivin, Vitaro, Bukowski, 1999). Štaviše, deca koja imaju više prijatelja retko postaju žrtve nasilja. Zanimljivo je istaći da, kad je reč o broju prijatelja, kvalitet prijateljstva predstavlja jedinstveni prediktor rizika da neko postane predmet nasilja (Malcolm, Jensen-Campbell, Rex-Lear, Waldrip, 2006). Stoga

je važno, pored druženja, imati i kvalitetne odnose u kojima prijatelji obezbeđuju druženje, podršku i odanost, što deluje zaštitno.

Za decu koja su izložena vršnjačkom nasilju, prijatelji predstavljaju štit od negativnih posledica. Hodžiz i kolege (Hodges et al., 1999) su otkrili da je viktimizacija upućivala na internalizaciju i eksternalizaciju u ponašanju, ali samo kod dece koja nisu imala najboljeg prijatelja. Specifične osobine prijateljstva takođe igraju ulogu u zaštiti dece od štetnih posledica viktimizacije. Kod dece, pozitivne osobine prijateljstva koje pružaju sigurnost i pomoć deluju na slabljenje veze između viktimizacije i držanja u sebi negativnih osećanja (Schmidt, Bagwell, 2007). Kod adolescenata, povezanost između viktimizacije i patnje slabi kad prijateljstvo podrazumeva pomaganje i manje konflikata, pri čemu manje konflikata takođe ublažava projektovanje unutrašnjih problema na okolinu (You, Bellmore, 2012).

Nedavno istraživanje (Calhoun et al., 2014), koje je posmatralo biološke posledice viktimizacije, pokazalo je da adolescenti koji su doživeli visoki nivo viktimizacije pokazuju smanjenu reaktivnost kortizola u odgovoru na socijalne stresore. Međutim, kod mladih koji su bili žrtve nasilja, prijateljstva su povezana s biološkim kapacitetom da savladaju stres. Kad govorimo o stresorima, adolescenti čija prijateljstva nemaju mnogo negativnih karakteristika i koja su saosećajna, pokazuju bolji oporavak od stresa. Stoga se može reći da pozitivna iskustva u prijateljstvu zapravo utiču na biološku sposobnost adolescenata da se efikasno bore sa stresom.

Prilagođenost školi

Otkriveno je da prijatelji igraju značajnu ulogu u funkcionisanju u školi. Istraživanje koje je ispitalo prelazak dece u vrtić pokazalo je da su učenici, koji su imali više drugara na početku školske godine i koji su održavali svoja prijateljstva ili sticali nove prijatelje, razvili lepšu sliku o školi i imali bolje rezultate (Ladd, 1990). Dalje, Led, Kočenderfer i Kolman (Ladd, Kochenderfer, Coleman, 1997) su objavili da je broj drugova u vrtiću ukazivao na različite aspekte prilagođavanja, uključujući i ljubav prema školi, učešće u školskim aktivnostima i mentalnu spremnost.